

Синяченко О.В., Климовицький В.Г., Єрмолаєва М.В., Верзілов С.М.,
Синяченко Т.Ю., Лівенцова К.В.
Донецький національний медичний університет, м. Лиман, Україна

Історія ортопедії в дзеркалі нумізматики

Резюме. Метою роботи був аналіз історії ортопедії за нумізматичними матеріалами. Галузь історичної науки нумізMATика (від лат. *numisma* — «монета») зародилася в XIX столітті і стала тісно пов'язаною з економікою, політикою, культурою й правом, включає тематичне вивчення монет, медалей та плакет. Найкраще історію ортопедії ілюструють різні форми медальєрного образотворчого мистецтва (екзонумія або паранумізMATика), а медаль стала прообразом пам'ятної (меморіальної) монети. У даній роботі подано каталог 95 нумізMATичних матеріалів (у тому числі деяких унікальних, вперше наведених), відображено етапи розвитку вивчення використання лікувальних факторів, надані посилання на значні історичні події, згадуються короткі біографії медиків, які зробили неоціненний внесок у формування даної наукової дисципліни.

Ключові слова: медицина; ортопедія; історія; нумізMATика

Вступ

Слово «нумізMATика» походить від латинського *numisma* («монета»), яке означає «звичай, що встановився, громадський порядок, традиція, правова норма». У зв'язку з цим слово «монета» (одиниця вартості, металевий грошовий знак) стало похідним поняття «повної міри, законної норми». НумізMATика, що зародилася в XIX столітті, є галуззю історичної науки, пов'язаною з економікою, політикою, культурою і правом [1]. До нумізMATичних матеріалів належать монети, медалі й плакети (від французького *plakette* — «пластинка», «плак» — «тонкий шматочок металу»). Якнайкраще ілюструють історію ортопедії різні форми медальєрного образотворчого мистецтва (екзонумія або паранумізMATика). Медаль є прообразом пам'ятної (меморіальної) монети.

Перший винахід металевої монети із засвідчуваними зображеннями і написами належить двом сусіднім регіонам Егеїди (VII–VI століття до Р.Х.) — Лідійському царству на західному узбережжі Малої Азії та острову Егіна в Греції (між півостровом Пелопонес й Аттікою). Підкреслимо, що медицину було віддзеркалено вже на античних монетах Стародавніх Греції та Риму [2–4].

Метою даної роботи була оцінка розвитку світової ортопедії, відображеного на нумізMATичних матеріалах. Вперше проаналізовано 95 монет, медалей та плакет, які за багато років становили певний каталог із ко-

ротким описом історичних подій. *Умовними позначками* в даній роботі стали: [○] — монета, [●] — медаль, [●*] — медаль із підвіскою, [■] — плакета.

Ортопедія як наука має довгу історію [5]. Сучасний термін «*ортопедія*» став використовуватися з 1700 року, а ортопедичні принципи почали розвиватися і застосовуватися ще в первісні часи [6]. Великий *Гіппократ* (~ 460–377 до Р.Х.) розробив спеціальну лаву для лікування деформацій периферичних суглобів та хребта шляхом їх розтягування й викручування [7]. Слід зазначити, що засновником ортопедії вважається французький цирюльник, уродженець Бур-Ерсан (біля Лавалю) *Паре Амбруаз* (1517–1590) (рис. 1–18), який, не маючи медичної освіти, запропонував низку складних ортопедичних приладів, у тому числі штучні суглоби із системою зубчастих коліс, для лікування клишоногості використовував спеціальне взуття, першим у 1552 році детально описав перелом шийки стегна і розробив способи його лікування [8, 9].

Наприкінці XVIII — на початку XIX століття уродженець Нарви, випускник Санкт-Петербурзького клінічного хірургічного інституту *Буш Іван Федорович (Йоган-Петер Фрідріх)* (1771–1843) (рис. 19–21) викладав ортопедичну анатомію опорно-рухового апарату, вперше виділив варіанти посттравматичних уражень суглобів. Приблизно в той самий час корінний парижанин *Дююїтрен Гійом* (1778–1835) (рис. 22–24) по-

чав вивчати фасції і стан уражених парафасціальних суглобів, впровадив методи ортопедичної реабілітації таких хворих.

Одним із перших оперував хвороби суглобів уродженець Уінтерслоу, випускник Лондонського університету, англійський хірург *Броді Бенджамін Коллінз* (1783–1862) (рис. 25) [10]. Механіку суглобів у нормі і патології першим детально вивчав і в подальшому виконував для корекції рухів відповідні спеціальні оперативні втручання чеський лікар, уродженець Сентенберга (Богемія), випускник Віденського університету (1867 р.) *Альберт Едуард* (1841–1900) (рис. 26, 27). Працюючи в Тренчині-Теплиці та Відні, здійснював ортопедичне лікування патології ступней, хребта та кульшових суглобів уродженець *Фульнека* (сучасна територія Чехії), ще один випускник Віденського університету (1840 р.), австрійський лікар *Діммель Леопольд Пітер* (1815–1898) (рис. 28–30).

Методи ортопедичної реабілітації хворих після поранень суглобів розробляли і впроваджували в практику у французькому Марселі *Де Бриньоль Ру Габріель* (1862–1926) (рис. 31, 32), уродженець французького Сейн-лез-Альп (Верхній Прованс) *Імбер Леон* (1868–1955) (рис. 33), уродженець Авії-сен-Леонара, випускник Паризького університету *Лукас-Чемпюньєр*

Джаст-Марі (1843–1913) (рис. 34, 35), у Німеччині: уродженець Риги (Латвія), випускник Дерптського (Тартуського) університету (1860 р.) *Бергманн Ернст* (1836–1907) (рис. 36–41) та *Лангенбек Бернхард Рудольф Конрад* (1810–1887) (рис. 42), який народився в Падінгбюттелі, навчався в Геттінгенському університеті. Підкреслимо, що починаючи з 1860 року, протягом півстоліття, на передових позиціях у світі була саме німецька наукова школа ортопедів [11].

Ліонський університет закінчили (де потім й працювали) два французькі ортопеди, які успішно вирішували проблеми хірургічного лікування запально-дегенеративних захворювань суглобів — уродженець Вільньов-сюр-Ло *Мурж Жорж* (1884–1914) (рис. 43), який у 1966 році вперше здійснив ендопротезування кульшового суглоба, та *Крейссел Жан* (1898–1977) (рис. 44). У Франції також працювали засновник операції остеосинтезу кістковим трансплантатом при переломах шийки стегна *Дельбе Поль* (1866–1924) (рис. 45), фундатор артроскопії, який виділив синдром болючого плеча і досліджував при ньому зв'язки та періартикулярні м'язи, *Нове-Жосран Габріель* (1868–1949) (рис. 46), розробник операції остеотомії при анкілозуванні суглобів, уродженець Тоннера *Кампенон Віктор* (1846–1916) (рис. 47, 48).

Відомим ортопедом, що зробив суттєвий внесок в оперативне лікування дегенеративних хвороб колінних й кульшових суглобів, був угорський лікар, уродженець Пешта, випускник Будапештського університету (1875 р.) *Доллінгер Д'юла* (1849–1937) (рис. 49–51). Уродженець німецького Шенбронна (Ротенбург-на-Таубере) *Гессіне Фрідріх Рітер* (1838–1918) (рис. 52–56) у своїй практиці широко використовував оперативні (артродез, артропластика) і консервативні (редресація, витягування кінцівок, гіпсові фіксуючі пов'язки) лікувальні заходи при хворобах суглобів, запропонував способи лікування *coxa vara*, у 1870 році створив шарнірно-гільзовий ортопедичний апарат для профілактики деформацій суглобів та розвантаження й фіксації нижньої кінцівки. Добре відомим розробником ортопедичного інструментарію і нових методів хірургічних операцій був уродженець американського Істона (штат Пенсільванія), випускник медколеджу Джефферсона у Філадельфії *Гросс Семюел Дейвід* (1895–1984) (рис. 57–60).

На нумізматичних матеріалах згадуються й *дитячі лікарі-ортопеди*. Отже, французький вчений *Беккель Жюль* (1848–1927) (рис. 61, 62), який народився, навчався і працював у Страсбурзі, запропонував остеотомію при рахиті, уродженець швейцарського Цюри-

ха австрійський ортопед *Бюдінгер Конрад* (1867–1944) (рис. 63) описав хондромаліацію надколінка у вигляді асептичного некрозу суглобового хряща з утворенням крайових остеофітів (вважав це захворювання *рецидивуючим спадково обумовленим синовітом*), уродженець чеського Утіховіце, випускник Карлова університету в Празі *Фрейка Берджріх* (1890–1972) (рис. 64, 65), який працював у Братиславі та Брно, у 1933 році став керівником педіатричної ортопедичної клініки Масаріковського університету, запропонував «пухову ковдру» для терапії дисплазії кульшових зчленувань у дітей. Багато хто фундатором дитячої ортопедії вважає корінного петербуржця *Турнера Генріха Івановича* (1858–1941) (рис. 66–69), який у 1895 році очолив першу кафедру механургії, закликав про допомогу хворим дітям із патологією кістково-суглобового апарату шляхом їх ортопедичної реабілітації, а існуючий притулок для дітей-калік перетворив у Лікувально-виховний будинок фізично дефективних дітей (у 1932 році на його базі засновано науково-дослідний інститут). У Франції ортопедичне лікування дітей із кістково-суглобовим туберкульозом здійснював уродженець Жиронді, випускник університету Бордо *Роше Гастон Анрі-Луї* (1876–1957) (рис. 70, 71) (він також вперше виконував операції артродезу й ар-

тропластики при ювенільному хронічному ідіопатичному артриті), а в Радянському Союзі — уродженець Смоленська, випускник Московського університету *Краснобаєв Тимофій Петрович* (1865–1952) (рис. 72).

Наведені на нумізматичних матеріалах й дорослі *фтизіоортопеди*. До них належить французький лікар, все життя якого було пов'язане з Ліллем, *Інгельранс П'єр* (1898–1980) (рис. 73, 74), англійський ортопед, який народився, навчався та працював у Лондоні, *Потт Персіваль* (1714–1788) (рис. 75–77), який описав туберкульозний спондиліт, або «поттов горб», а для лікування туберкульозних уражень периферійних суглобів запропонував використання оригінальних шин, та уродженець французького Мулен-сюр-Альє *Соррель Ем'єн* (1882–1965) (рис. 78), який із 1919 року працював у Парижі, обіймав посаду хірурга-ортопеда лікарні Труссо, розробляв проблеми кісткового та артикулярного туберкульозу, гострого остеомиєліту, вроджених вад хребта, ентезопатій і бактеріальних артритів різної етіології. Треба відзначити, що до певного часу в лікуванні хворих на кістково-суглобовий туберкульоз протягом багатьох десятиліть обмежувалися консервативними методами, включаючи гірське повітря, іммобілізацію кінцівок та пристрої для ручного скорочення [12].

Повіт Піднов'є на Нижньгородщині був місцем народження майстра-механіка *Кулібіна Івана Петровича* (за прізвищем Архімед) (1735–1818) (рис. 79–81), який із 1769 року обіймав посаду завідувача механічної майстерні Петербурзької академії наук, розробляв нові конструкції ортезів для хворих із патологією опорно-рухового апарату, запропонував оригінальні протези «механічних ніг». У 1907 році захистив докторську дисертацію за темою «До патології і терапії бічних викривлень коліна» уродженець Пскова, випускник Імператорської військово-медичної академії в Санкт-Петербурзі *Альбрехт Герман Олександрович* (1878–1933) (рис. 82), який у 1918 році створив Маріїнський притулок для калік, а згодом трансформував його в Інститут протезування, опублікував у 1926 році наукові праці «До техніки протезування і сутності виготовлення ортопедичного знімного корсету» та «Методи колінного й гомілковоступневого артродезу». У Шенкурську (біля Архангельська) народився майбутній ортопед, випускник Томського університету *Пріоров Микола Миколайович* (1885–1961) (рис. 83–87), який у 1921 році створив Московський лікувально-протезний інститут, реорганізований у 1940 році в Центральний інститут травматології і ортопедії, із 1931 року обіймав посаду завідувача кафедри травматології та ортопедії Інституту удосконалення лікарів. У

49 [●]

50 [●]

51 [■]

52 [■]

53 [●]

54 [●]

55 [●]

56 [●]

57 [●]

58 [●]

59 [●]

60 [●]

61 [■]

62 [■]

63 [●]

64 [●]

65 [■]

66 [■]

67 [●]

68 [●]

69 [●*]

70 [●]

71 [●]

72 [●]

1924 році організував й очолив Державний травматологічний інститут уродженець Москви, випускник Петербурзької медико-хірургічної академії *Поленов Андрій Львович* (1871–1947) (рис. 88), який вивчав ортопедичні питання періартикулярних тканин. Директор Петербурзького ортопедичного інституту, який народився і навчався в Санкт-Петербурзі, *Вреден Роман Романович (Едмунд-Роберт)* (1867–1934) (рис. 89) розробляв методи артродезу та артропластики гомілково-ступневого й променезап'ясткового суглобів, способи артротомії кульшового зчленування, надвиросткової остеотомії стегна при згинальних контрактурах й анкілозі колінного суглоба. Слід зазначити, що піонером артродезу й артропластики в Російській імперії був український хірург *Скляфосовський (Скляфос) Микола Васильович* (1836–1904) (рис. 90, 91), який народився в Дубосарах Тираспільського повіту Херсонської губернії й у 1859 році закінчив Московський університет. Уродженець Нової Калитви, випускник Кримського медичного інституту *Блискунов (Бобров) Олександр Іванович* (1938–1996) (рис. 92) створював оригінальні хірургічні інструменти, за допомогою яких проводив ортопедичні операції з мінімальною операційною травмою, практично без крововтрати, під місцевим знеболюванням.

Сучасний Харківський інститут суглобів та хребта НАМН України має ім'я *Ситенка Михайла Івановича* (1885–1940) (рис. 93) — знаменитого українського лікаря-ортопеда, який народився в селі Рябушки на Сумщині, у 1910 році закінчив медичний факультет Харківського університету, у 1924 році захистив докторську дисертацію «Про вільну кісткову артропластику при псевдоартрозах». М.І. Ситенко вважається основоположником вітчизняної школи ортопедів, він був головою Українського товариства ортопедів-травматологів, за його ініціативи на базі Слов'янського курорту в 1934 році відкрився Інститут відновлення працездатності хворих з ураженням хребта і спинного мозку, а в 1937 році цей курорт поповнився ще бальнеотерапевтичним інститутом. У Кургані (Російська Федерація) Національний центр травматології і ортопедії має ім'я *Ілізарова Гавриїла Абрамовича* (1921–1992) (рис. 94, 95), який народився в польському місті Біловіж (Білостокське воєводство), у 1944 році закінчив Кримський медичний інститут, пройшов шлях від лікаря районної лікарні в селі Долговка (із 1948 року) до директора Курганського наукового центру відновлювальної травматології та ортопедії (від 1987 року), Героя Соціалістичної Праці (1981 р.). У 1950 році він

запропонував черезкістковий компресійно-дистракційний апарат управління біологічними процесами розвитку кісткової тканини (її стисненням — компресією та розтягуванням — дистракцією), що дозволив створювати оптимальні медико-біологічні та механічні умови як для кісткового зрощення, так і для анатомо-функціонального відновлення опорно-рухового апарату.

На закінчення відзначимо, що першочерговим завданням, що стоїть перед істориками медицини, є увічнення пам'яті видатних медиків. На превеликий жаль, поки що пам'ять про знаменитих ортопедів минулого недостатньо відзначена випуском нумізматичної продукції, тому в майбутньому сподіваємося на планомірний підхід до цієї справи, на цілеспрямовану пропаганду досягнень ортопедії засобами нумізматики, яка подає наочний приклад для вивчення історії ортопедії, сприяє підвищенню рівня освіченості лікарів. Ми розраховуємо на появу нових цікавих матеріалів таких малих форм образотворчого мистецтва.

Конфлікт інтересів. Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів та власної фінансової зацікавленості при підготовці даної статті.

Список літератури

1. Kunzmann R. *The Saint Eligius, his life and work and his traces in numismatics*. Schweiz. Arch. Tierheilkd. 2014. 156(1). 13-16. doi: 10.1024/0036-7281/a000541.
2. Hart G.D. *Ancient coins and medicine*. Can. Med. Assoc. J. 1966. 94(2). 77-89.
3. Gemmill C.L. *Medical numismatic notes. Coins of Cyrene*. Bull. NY Acad. Med. 1973. 49(1). 81-84.

4. Allen C.R. *A survey of medical numismatics. Medicina in nummis*. JAMA. 1981. 246(20). 2347-2349.
5. Buckwalter J.A. *Advancing the science and art of orthopaedics. Lessons from history*. J. Bone Joint Surg. Am. 2000. 82(12). 1782-1803. doi: 10.2106/00004623-200012000-00012.
6. Swarup I., O'Donnell J.F. *An overview of the history of orthopedic surgery*. Am. J. Orthop. 2016. 45(7). 434-438.
7. Elsaesser S., Butler A.R. *Nineteenth century exercise clinics for the treatment of scoliosis*. J. R. Coll. Physicians Edinb. 2014. 44(3). 240-246. doi: 10.4997/JRCPE.2014.312.
8. Popa C.C., Marinescu A.A., Mohan A.G., Săceleanu M.V., Ciurea A.V. *Remember: Ambrose Paré (1510-1590) — message for young surgeons*. Rom. J. Morphol. Embryol. 2018. 59(2). 637-640. doi: 10.1007/s00264-013-1797-5.
9. Vallejo J.R., Mesa M., Cobos-Bueno J.M. *Francisco Arce de Fregenal and the treatment of clubfoot up to the sixteenth century*. Acta Med. Hist. Adriat. 2018. 16(1). 19-48. doi: 10.31952/amha.16.1.1.
10. Travers R., Sayag-Boukris V. *Sir Benjamin Collins Brodie (1783-1862) — a pioneer rheumatologist*. Int. J. Rheum. Dis. 2015. 18(5). 587-590. doi: 10.1111/1756-185X.12646.
11. Hernigou P. *Authorities and foundation of an orthopaedic school in Germany in the nineteenth century: Part I: Conrad Johann Martin Langenbeck; Georg Friedrich Louis Stromeyer; Bernhard Rudolf Conrad von Langenbeck; Johann Friedrich August von Esmarch*. Int. Orthop. 2016. 40(3). 633-640. doi: 10.1007/s00264-015-3009-y.
12. Rajasekaran S., Kanna R.M., Shetty A.P. *History of spine surgery for tuberculous spondylodiscitis*. Unfallchirurg. 2015. 118(1). 19-27. doi: 10.1007/s00113-015-0093-9.

Отримано/Received 27.07.2020

Рецензовано/Revised 08.08.2020

Прийнято до друку/Accepted 12.08.2020 ■

Синяченко О.В., Климовицкий В.Г., Ермолаева М.В., Верзилов С.Н., Синяченко Т.Ю., Ливенцова Е.В.
Донецкий национальный медицинский университет, г. Лиман, Украина

История ортопедии в зеркале нумизматики

Резюме. Целью работы был анализ истории ортопедии по нумизматическим материалам. Отрасль исторической науки нумизматика (от лат. *numisma* — «монета») зародилась в XIX столетии и стала тесно связанной с экономикой, политикой, культурой и правом, включает тематическое изучение монет, медалей и плакет. Лучшее всего историю ортопедии иллюстрируют разные формы медальерного образотворческого искусства (экзонумия или паранумизматика), а медаль стала прообразом памятной (мемориальной) монеты. В

настоящей работе представлен каталог 95 нумизматических материалов (в том числе некоторых уникальных, впервые приведенных), отражены этапы развития изучения использования лечебных факторов, поданы ссылки на значимые исторические события, упоминаются краткие биографии медиков, внесших неоценимый вклад в формирование данной научной дисциплины.

Ключевые слова: медицина; ортопедия; история; нумизматика

O.V. Syniachenko, V.G. Klymovytsky, M.V. Yermolaeva, S.M. Verzilov, T.Yu. Syniachenko, K.V. Liventsova
Donetsk National Medical University, Lyman, Ukraine

History of orthopedics in the mirror of numismatics

Abstract. The purpose of the work was to analyze the history of orthopedics using numismatic materials. The branch of historical science of numismatics (from the Latin *numisma* — coin) originated in the 19th century and became closely connected with economics, politics, culture and law; it includes a thematic study of coins, medals and plaques. Best of all, the history of orthopedics is illustrated by the various forms of the medallion educational art (exonumia, or paranumismatics), and

the medal became the prototype of the commemorative coin. This work presents a catalogue of 95 numismatic materials (including some unique one, first cited), reflects the stages of development of the study of using treating factors, provides links to significant historical events, refers to brief biographies of physicians who have made an invaluable contribution into the formation of this scientific discipline.

Keywords: medicine; orthopedics; history; numismatics